

Marita Hietasaari / julkaistu 11.1.2019

Pirjo Tuominen: *Tulen väri punainen*

Pirjo Tuominen on yksi historiallisen romaanin suurista nimistä Kaari Utrion ja Laila Hirvisaaren ohella. *Tulen väri punainen* (2017) jatkaa *Hiljaiset huvimajat* -romaanista (2016) tuttujen henkilöiden tarinaa. Miljöönä ovat Tampere ja Karkku, toisin sanoen sodan tapahtumia seurataan niin kaupungissa kuin lähiseudulla. Maria Manner on tavannut jälleen nuoruudenihastuksensa Jere Kauppihan, mutta työ lennätinlaitoksen alaisuudessa vie Jeren Venäjälle rintaman tuntumaan, ja Maria ajautuu rakkaudettomaan avioliittoon toisen miehen kanssa. Vuoden 1918 tapahtumat luovat taustan Marian ja Jeren polveilevalle rakkaustarinalle.

Kuva 1. Pirjo Tuominen on käsitellyt vuoden 1918 tapahtumia myös romaanissaan *Itkevät syvät vedet* (2001), joka aloitti neliosaisen Satakunta-sarjan. Paikallishistoriat, muistelmat ja tapahtumista kerrotut tarinat luovat pohjan niin aiemmalle teokselle kuin vuonna 2017 julkaistulle romaanille *Tulen väri punainen*. Tuomisen romaanien suosio – ja niin ikään mahdollisuudesta vaikuttaa muistitietoomme – kertovat teosten lainausluvut ja teoksista otetut uusintapainokset. Kuvassa keskellä vuonna 2018 ilmestynyt pokkaripainos *Itkevät syvät vedet* -romaanista.

Keisari Nikolai II luopuminen vallasta maaliskuussa 1917 saa aluksi kaikki riemuitsemaan, mutta pian sotilaiden kuri alkaa höltyä. Kun Maria matkustaa muutaman vuoden ikäisten lastensa Ainon ja Aimon kanssa junalla kotiseudulleen Lappeenrantaan, junassa on venäläisiä sotilaita. He ovat röyhkeitä ja ylimielisiä, ja tahraiset univormut on puettu huolimattomasti päälle. ”Lakit sysättiin takaraivolle tai kallistettiin toiselle korvalle, ja paksut tummat kiharat valuivat rasvaisina toisen silmän päälle.” Maria kehottaa Ainoa laulamaan, mikä rauhoittaa miehet ja

innostaa heidät laulamaan omia kansanlaulujaan. Tunnelma muuttuu, joku itkee koti-ikävästä, ja yhtäkkiä Maria huomaa säälivänsä miehiä, jotka olivat ”miltei lapsia – – kaukana kotoa – –”

Olivat aluksi tottuneet kovaan kuriin, ja kun se äkkiä oli höltynyt, eivät tienneet mitä tehdä ja miten olla. Ajatus sai Marian ymmärtämään, miksi venäläisistä sotilaista oli niin paljon harmia, miksi heitä oli alettu pelätä ja miksi heihin oli helppo vedota ja houkutella ilkitöihin. (77)

Vaikka Maria lopulta säälii ja jossain määrin ymmärtääkin miehiä, on kuvaus heidän ulkonäöstään stereotyyppinen ja pejoratiivinen. Edellisessä kuvauksessa venäläiset sotilaat ovat kuin isoja lapsia, joilla on epäsiisti olemus ja ailahteleva käytös. Toisaalla teoksessa heidät esitetään kiihottajina, jotka usuttavat ruoskaa heiluttaen ”suomalaisia tappelemaan maanmiehiään vastaan” (236).

Marian ohella teoksissa seurataan Frimanin sisarusten elämää. Heidän perheensä on yksi niistä, jotka häädetään kovin ottein torpastaan Laukossa. Edellisenä vuonna torpparit olivat lakkoilleet saadakseen parannuksia työaikaansa ja kohteluunsa, minkä seurauksena kartanot omistava paroni oli antanut häätömääräykset, jotka toteutetaan tammikuussa. Torppa runnellaan lähes asu-miskelvottomaksi. Nikolai-veli jää sinne sairaiden vanhempien ja Alma-sisaren kanssa. Tampereelta käymässä ollut Sofia vie nuoremman sisarensa Matildan mukanaan.

Matilda Friman nauttii elämästään Tampereella vallankumouksen pyörteissä. Hänessä Tuominen piirtää muotokuvan suomalaistytöistä, joiden sydämet ”tummanpuhuvat venäläiset matruusit” nyrjäyttävät sijoiltaan. Taistelulaivojen Orfei ja Poltva matruusit, joiden kerrotaan murhanneen upseereja, ovat näyttävän näköisiä mustissa univormuissaan, joita pääkallo ja kaksi sääriluuta ristikkäin koristavat. Taistelussa matruusit eivät kuitenkaan pärjää, kun vastassa on Matti Laurilan ”harmaasarkainen joukko pohjalaisia suojeluskuntalaisia” (216). Monet heistä kaatuvat tai haavoittuvat ja lopuille tulee kiire takaisin laivoilleen Turkuun. Tuomisen toistamasta tapahtumasta on kertonut esimerkiksi Heikki Ylikangas *Tie Tampereelle* -teoksessaan: ”Tampere-laistytöjen synnit muistettiin pitkään”, sillä naisten liehakointi matruusien ympärillä herätti ymmärrettävästi mustasukkaisuutta kaartilaisissa.¹ Matilda on saanut oppia, jotta voisi toimia sairaanhoitajana, mutta enemmän häntä viehättää ”nätti univormu” ja ”hunnun hupsutus”, kuten Nikolai pilkkaa (241). Matilda on siis yksi ”lemmensiskoista”, joiksi punaisia

¹ Ylikangas 1994, 41–45.

sairaanhoidajia ivallisesti kutsuttiin: heissä nähtiin yhdistyvän olematon ammattitaito ja kiinnostus miehiin.²

Nikolai pakotetaan hevosineen mukaan kaartiin. Matildan lisäksi toinenkin perheen tytöistä on mukana punakaartin toiminnassa. Finlaysonin tehtaalla työskentelevä Sofia kuuntelee innolla luentoja sosialismista. Sofiasta tulee kiihkeä naiskaartilainen, mutta hänkään ei voi sulattaa kaikkia oman puolensa tekoja. Teoksen lopussa kuvataan hänen ajatustensa kautta, mikä meni vikaan:

Silti Sofia oli varma omien ihanteittensa oikeutuksesta. Periaatteissa ei ollut vikaa, mutta ihmiset olivat pilanneet kaiken. Mukaan oli lyöttäytynyt liikaa kuumaveristä, tietämätöntä ja taitamatonta väkeä, pääasiassa nuoria miehiä, jotka olivat syrjäyttäneet ja karkottaneet järkevät sosialistit ja huumaltuneet syliinsä pudonneesta vallasta, alkaneet käyttää sitä väärin oman ahneutensa ja hulluutensa ruokkimiseen. Vanhemmat toverit olivat kannustaneet nuorempia, miltei poikasia, hirmutöihin, ja ne oli palkittu ihailulla ja naureskelulla. (386)

Kun Sofia palaa kotiseudulle, Maria ei ole tuntea punatukkaista nuorta naista, jonka kerran oli ottanut kyytiin kaupunkiin mennessään. Maria miettii, että on ”turhaa syyttää ketään, kaikki olivat tavallaan syyllisiä. Ihminen oli perusluonteeltaan kova ja armoton muita kohtaan, ja kun inhimillisyyden ohutta kuorta hiukankin raaputti, alta paljastui raadollinen olento.” (388)

Naiset ovat olleet eri puolilla, mutta Maria syleilee Sofiaa, joka lyyhistyy itkien hänen käsivarsilleen. Tätäkin asetelmaa, kuten koko teosta, hallitsee valkoinen eetos, mikä tuli esiin myös teoksen vastaanotossa. ”Tuomisen teoksessa valkoiset ovat vapauttajia ja yhteiskuntarauhan palauttajia”, todetaan erään haastattelun yhteydessä. Tuominen on tietoisesti kirjoittanut valkoista puolta ymmärtävän tarinan, siitäkin huolimatta, että arvelee saavansa moitteita näkökulmastaan. Hänen mielestään ”Väinö Linnan teosten historianäkäsitys on muuttunut totuudeksi”, ja vaikka punaisten näkökulma on merkityksellinen, on se ”vain tarinan toinen puoli”.³ Kirjailija myötäilee lausunnoillaan joidenkin tutkijoiden väitettä viime vuosikymmenien punaisia suosivasta historiankirjoituksesta.⁴

Tuomisen teoksessa on useita kohtauksia, joissa tuodaan esiin eläinten kärsimys sodan jaloissa: punaiset pakko-ottavat hevosia ja karjaa ja jopa perheen lemmikkikoira ammutaan. Suurimpia kärsijöitä olivat tietysti hevoset, joita tarvitsivat niin punaiset kuin valkoiset huoltoajoihin ja muihin tehtäviin ja jotka joutuivat usein keskelle taisteluita. *Tulen väri punainen* -romaanissa

² Ylikangas 1994, 41.

³ Isotalo 7.6.2017.

⁴ Ks. esim. Salminen 2007; Vares 2008.

Rautajoen kartanosta on lähtenyt työmies ja hevonen hoitamaan punaisten vaatimia kyydityksiä. Eräässä kahakassa hevonen saa kylkeensä kranaatinsirun. Kuski ei suostu enää ajamaan, mutta silloin ”otti joku röyhkeä sälli ohjat ja ruoski Liinua niin, että se eläinparka joutui vetämään rekeä vielä viimeisillä voimillaan, kunnes kaatui verta vuotavana hankeen. Vasta silloin joku oli sitä armahtanut ja ampunut sen.” Näin kuvaa tallimies Fabian Liinun viimeisiä hetkiä isännälleen. Fabiania kiinnostavat vain hevoset, ”ja kun niitä kohdeltiin huonosti, vuoti hänen sydämensä verta”. (290–291) Taisteluihin on arveltu osallistuneen 2000–3000 hevosta punaisten ja 3000–3500 valkoisten puolella. Hevosten merkitys oli suuri ja niistä pyrittiin huolehtimaan mahdollisuuksien mukaan. Tämä ei ollut aina helppoa, ja ruokapulasta johtuen hevoset olivat usein aliravittuja. Punaisten jopa palauttivat hevosia, mutta pakko-ottoihin turvauduttiin jälleen perääntymisvaiheessa.⁵ Teemu Keskisarja on arvellut, että omistajien katkeruus pakko-otoista oli yksi osasy syy kevään 1918 teloituksiin.⁶

Tuomisen romaanissa eläimiin kohdistuva ilkivalta on nimenomaan punaisten tekemää. Paha ratsu, joksi lapset nimittävät kartanon pihalla öykkäroimässä käyvää ratsastajaa, ampuu Mörriköiran lasten silmien edessä. ”Sinä iltana lapset olivat itkeneet itsensä uneen. Helvin viaton maailma oli saanut julman iskun” (296). Tuominen on kertonut käyttäneensä teoksessaan lähteenä Selma Rautajoen tyttären Helvi Eskolan muistelmia.⁷ Seuraavissa sitaateissa punaiset syyllistyvät niin ravinnon tuhlaamiseen kuin eläinten kaltoinkohteluun. Juuri edellä on kerrottu kartanon isännän Verner Vitikkalan ja perheen kahden pojan runneltujen ruumiiden löytymisestä. Omaiset laittavat heidät yksinkertaisiin arkkuihin mutta eivät pääse saattamaan, senkin kaartilaiset estävät Pahan ratsun johdolla. Samaan aikaan punaiset alkavat ajaa karjaa navetasta ulos.

Karjapihalla alkoi samaan aikaan viimeinen verinen leikki. Kaartilaiset olivat menneet eläinsuojiin päästämään ulos loputkin karjasta. Lehmät, vasikat, lampaat, kutut, siat ja nuoret varsat ajettiin ulos. Ne mölisivät hurjasti ja juoksivat ympäriinsä tolkkua vailla. Selma ei kyennyt muuhun kuin katsomaan vierestä, miten aseet paukkuivat ja kirveet heiluivat, miten veri laskettiin pois sioista ja lampaista ja ruhot heitettiin kärryille. Muuta karjaa alettiin ajaa kohti maantietä.

Suojaan takaisin pyrkivät eläimet ammutaan tien viereen. Kartanosta lähtee ”kaksi julmaa kulkuetta”: ”[I]säntien ruumiita kuljettavat elokärryn tekeleet ilman ainuttakaan läheistä saattajaa,

⁵ Savikko 2017, 175–177.

⁶ Inhimillinen tekijä: Pimeämpi historia. 15.2.2017.

⁷ Isotalo 7.6.2017.

virttä tai kukkaa. Ja sen perässä kartanon karjan rippeet mölisten surkeasti huhtikuun kirpeässä säässä.”

Talon tytär Tuovi kulkee apeana pihalla, suree omaistensa kohtaloa mutta säälii myös eläimiä. Punaisten ryöstely ja poltetun maan taktiikka ennen lopullista tappiota katkeroittaa entisestään niitä, joille pellot ja karja toivat elannon.

Älä tapa lypsävää lehmää tai munivaa kanaa, se oli aina maanviljelijöiden keskuudessa ymmärretty. – – Miten olivat lihapadat kiehuneet, miten oli tuhlatu sikoja ja lompaita ruuaksi! Miten oli vaadittu maitoa, voita ja juustoa, ahmittu suurina kimpaleina ja vedetty viljalti leivälle. Mistä nyt otit maidot, voit kermat ja juustot, kun lehmät olivat keittopadoissa tai kuolivat rasitukseen ja kylmään maanteillä? Mahtoiko kukaan edes lypsää niiden paisuvia utareita ja miten ne kärsivätkään huonosta kohtelusta!

Karjan ja siemenviljan ryöstäminen tuntuu kipeästi: ”Ikinä sitä ei annettaisi anteeksi, niin syvään oli puukko iskenyt maamiehen sydämeen”, Tuovi miettii. ”Lopputuloksena olisi surkea nälänhätä ja monen nälkäkuolema.” (338–340) Viimeisessä huomautuksessa voi nähdä ennakkointia tulevan kesän nälkäkuolemista ja ajatuksen, että punaiset ovat itse syyllisiä tulevaan kohtaloonsa vankileireillä.

Tuomisen kuvaamat tapahtumat Rautajoen kartanossa – Verner Vitikkalan ja perheen kahden pojan surmat, hevosten ja lehmien pakko-otot, pienkarjan teurastus – ovat omiaan herättämään katkeruutta. Yksittäisten paikkakuntien, perheiden ja sukujen kokemat vääryydet ja suuret menetykset ovat yksi syy siihen, että sisällissodan haavat ovat yksilötasolla parantuneet hitaasti. *Tulen väri punainen* -romaani viittaa todellisiin tapahtumiin ja henkilöihin keskittyen tietylle rajatulle alueelle. Tuomisen romaaneja luetaan paljon, mistä kertovat teoksista otetut pokkari-painokset ja teosten lainausluvut, mutta sen lisäksi tällainen paikallishistoriallinen näkökulma on omiaan herättämään kiinnostusta niissä, jotka jollain tavalla kytkeytyvät kyseiseen alueeseen. Kirjailijan teoksilla on siis hyvä mahdollisuus vaikuttaa siihen, mitä muistamme vuoden 1918 tapahtumista ja miten muistamme ne. Olen edellä nostanut esiin kohtauksia, joissa tulee esiin teoksen valkoinen eetos. Mutta johtaako korostetun valkoinen näkökulma, josta kirjailija on myöntänyt kirjoittaneensa, teoksen yksipuoliseen vastaanottoon, niin että sitä luetaan joko vastakarvaan moittien tai hiljaa hyväksyen? Ei välttämättä. Tästä on hyvänä osoituksena *Ilta-Sanomien* Kommentti-palstalla julkaistu lukijakokemus. Toimittajana lehdessä työskentelevä Riika Kuuskoski huomasi alkuun ”kepeältä viihderomaanilta” vaikuttaneen teoksen antavan uutta tietoa Karkusta, lapsuuden kesänviettopaikastaan. Sisällissodan kuvaus koukutti ja sai eläytymään fiktiivisten henkilöiden kohtaloihin. Lukukokemus johdatti paitsi käymään

teoksessa mainituilla tapahtumapaikoilla myös arvioimaan uusin silmin turvapaikanhakijoita: mitä he olivat joutuneet kokemaan, oliko heidänkin kotonaan ”viha leimahtanut naapurien välille”, ja ennen kaikkea, miten ”vihan ja jakautumisen yli lähtömaassa päästään”.⁸ Tässä yksittäisessä lukukokemuksessa nousee esiin useita historialliseen romaaniin liitettyjä piirteitä: viiheteellisyys, historiallisen tiedon välittäminen, eläytyminen henkilöhahmojen kohtaloihin ja tunteisiin, mikä voi johtaa näkemään asiat uudesta näkökulmasta.⁹ Yksi tyypillinen piirre on oman ajan ongelmien heijastaminen menneisyyteen, tosin tässä tapauksessa analogia rakentuu lukijan mielessä, kun veljessota saa pohtimaan olosuhteita sotaa paenneiden lähtömaissa. Sisällissotaromaanien ehkä vähän yllättäväkin kytkös kaksituhattakymmenluvun reaalityodellisuuteen on, että ne voivat auttaa meitä ymmärtämään sodan jaloista pakenevia. Turvapaikanhakijoille ne puolestaan voivat antaa toivoa: jos Suomen kaltainen maa on selvinnyt sisällissodasta, jossa taisteluissa kuolleiden lisäksi jälkiselvittelyt vaativat kymmeniätuhansia uhreja, ehkä heidänkin kotimaallaan on toivoa.

Lähteet

Kohdeteos

Tuominen, Pirjo 2017: *Tulen väri punainen*. Helsinki: Tammi.

Tutkimuskirjallisuus

Inhimillinen tekijä. Pimeämpi historia. [TV-ohjelma] Keskustelemassa Anneli Kanto, Hannele Riina Moisseinen ja Teemu Keskisarja. – *Inhimillinen tekijä*. Yle TV1. 15.2.2017. URL: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/02/13/inhimillinen-tekija-pimeampi-historia>.

Isotalo, Minna 2017: Tulen ja tunteen väri oli punainen. – *Alueviesti* 7.6.2017.

Kuuskoski, Riika 2018: Mansikkapaikallani onkin verinen historia. Kommentti. – *Ilta-Sanomat* 27.1.2018.

⁸ Kuuskoski 27.1.2018.

⁹ Historiallisen romaanin tehtävistä ks. esim. Pettersson 1999.

Pettersson, Torsten 1999: Mahdottoman genren sitkeä elinvoima eli historiallisen romaanin funktiot. – *Parnasso* 1/1999, 73–77.

Salminen, Esko 2007: *Päättymätön sota 1918. Sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007*. Helsinki: Edita.

Savikko, Sari 2014: Sisällissodan myötäkärsijä. – *Suomen hevonen. Arjen sankari*. Helsinki: Amanita, 173–179.

Vares, Vesa 2008: Älymystö ja historiatietoisuuden heikkous. – *Kanava* 4–5/2008, 410–415.

Ylikangas, Heikki 1993: *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. Toinen painos. Porvoo: WSOY.

Teksti on osa Punavalkoista historiaa. Näkökulmia sisällissotakirjallisuuteen -tutkimustani, joka on osa laajempaa Sodan muisti -projektiani, jossa tarkastelen sodan muistamisen ja siitä kertomisen tapoja.